

UDK 81'246.3=111=112.2=163.42:3-053.2(410):159.922.7

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćen za tisak: 8. prosinca 2006.

Trojezično usvajanje hrvatskoga jezika: prikaz slučaja

Ksenija Ivir-Ashworth

U radu se prikazuje slučaj dviju djevojčica (od jedne do sedam godina starosti) koje su od rođenja izložene trima jezicima: hrvatskome, njemačkome i engleskome. Djevojčice odrastaju u Velikoj Britaniji, zemlji u kojoj se većinski govori tek jedan od njihovih jezika. Govori se o utjecaju te činjenice na jezični razvoj djevojčica, osvrće na konkretne primjere jezične upotrebe, te pomoću njih prikazuje razvoj svih triju jezika i njihov međusobni utjecaj prema načelima usporednoga razvoja, međusobnoga dodira i njegove uvjetovanosti. Radom se pokazuje da je moguće postići komunikacijsku kompetenciju na sva tri jezika. Međutim, potrebno je istaći da postoje razni stupnjevi kompetencije. Govornik jednoga jezika može se njime služiti u svim životnim situacijama, dok se višejezični govornici svakim od jezika koriste u različitim situacijama — svaki od jezika na neki se način specijalizira za određene situacije. Time širina komunikacijskoga repertoara svakoga od jezika možda neće odgovarati širini repertoara govornika samo jednoga jezika, ali su višejezični govornici, ukupno uzevši, situacijski kompetentni govornici.

1. Uvod

Trojezičnost, kao takva, u svijetu nije nikakva rijetkost. Nemali je broj trojezičnih zajednica u zemljama kao što su Luxemburg, Švicarska i Kenija. Ipak, trojezičnost je u stručnoj literaturi zastupljena tek u zadnjih tridesetak godina pa je broj radova na tu temu ograničen, posebno ako se uzmu u obzir studije slučaja djece koja odrastaju s tri jezika. Ovaj rad prikazuje slučaj dviju djevojčica, Kire i Franke, koje odrastaju u Velikoj Britaniji usvajajući tri jezika od rođenja: hrvatski, engleski i njemački. Djevojčice su rođene i odrastaju u Engleskoj. Otac im je Englez koji uz engleski govori i njemački jezik (iako ne kao izvorni govornik). Njihova je majka rođena

Hrvatica koja je u djetinjstvu odrastala s hrvatskim i njemačkim jezikom. Uz to tečno govori engleski, te se sporazumijeva na francuskome.

Ovaj će rad opisati okolnosti pod kojima djevojčice usvajaju svoja tri jezika te razmotriti kada i kako njihovi jezici dolaze u međusobni dodir. Proučit će se i kakav utjecaj taj jezični dodir ima na njihovu jezičnu kompetenciju, pogotovo stoga što se u zemlji u kojoj odrastaju većinski govori tek jedan od njihovih jezika. Prikazuje se razdoblje od prvih rečenica do vremena kada obje djevojčice pohađaju školu. Jezični primjeri potječu od bilježaka o svakome djetetu, te od transkripcija zvučnih zapisa.

Načelo jezične upotrebe u obitelji bilo je sljedeće: majka nasamo s djecom govori hrvatski, otac s djecom govori njemački, a njemački je i obiteljski jezik, tj. jezik komunikacije kad je cijela obitelj na okupu. U svim su drugim komunikacijskim situacijama roditelji djece čiji su slučajevi proučavani u ovoj studiji odabirali kojim će se jezikom služiti prema tome kojim se jezikom služi njihov sugovornik. Engleskom su jeziku djeca isprva izložena tek u pojedinim situacijama, dok se poslije njihova izloženost engleskom jeziku mnogostruko povećala zbog polaska u vrtić (u dobi od oko tri godine), a potom i u školu (između četvrte i pete godine).

Prilagođujući jezik komunikacije svojem sugovorniku, roditelji su, neizbježno, od samoga početka svoju djecu izložili upotrebi nekolicine jezika. Djeca su time na nekoliko jezika prolazila proces jezične socijalizacije (Lanza 1997, 2001; Deuchar and Quay 2000).

2. Razdjeljivanje jezika i kodno miješanje

Kao i sva djeca, tako su i Kira i Franka mogle donijeti odluku o tome kojim će se jezikom služiti tek nakon što su razvile sposobnost jezične razdjeljivosti ili diferencijacije.

U slučaju Kire, jezična je diferencijacija nastupila u dobi od 1;10 (tj. jednu godinu i deset mjeseci), dok je kod Franke ona uslijedila već u dobi od 1;2 (tj. jednu godinu i dva mjeseca). Jezični uzorci iz toga razdoblja daju naslutiti da djevojčice primjerenom upotrebljavaju određeni jezik, tj. da su sposobne odabrati jezik primjeren određenome govorniku i određenoj situaciji. Lanza (1997) u tome kontekstu govori o sposobnosti djeteta da upotrebljava jezik na kontekstualno osjetljiv način.

Iako su Kira i Franka sposobne razlikovati jezike, tada još nisu proizvodile potpuno jednojezične izričaje u svim situacijama, nego i izričaje u kojima su upotrebljavale po dva jezika. Stručna literatura primjere miješanih izričaja naziva *kodnim miješanjem*, prema engl. *code mixing* (Grosjean 1982, Goodz 1994) ili samo *miješanjem*, prema engl. *mixing* (Meisel 1989, Genesee 2000). Do miješanja dolazi upotrebom dva ili više jezika unutar istoga izričaja uslijed nepotpunosti govornikova jezičnoga repertoara. Vre-

menom se taj repertoar upotpunjuje pa opada postotak miješanih izričaja (Deuchar and Quay 2000, Genesee 2000, Lanza 2000). Sljedeći primjeri pokazuju da djeca uz jednojezične izričaje proizvode i miješane izričaje.

Budući da u ovome razdoblju fonemski i morfološki sustavi djece još nisu potpuno razvijeni, izričaji bi na prvi pogled mogli biti pomalo nejasni. Zbog toga u tablicama postoji stupac s prijevodom izričaja. Hrvatski primjeri napisani su obično, njemački kurzivom, a engleski podebljano.

(1)

Tablica jezičnih uzoraka - Kira		
<i>Dijete i dob</i>	<i>Izričaj</i>	<i>Prijevod</i>
Kira (2;1)	<i>Ua-ua nein</i> bac <i>Bo</i> .	Franka, nemoj to baciti na pod.
Kira (2;1)	K(1)aun pala pod.	Klaun (je) pao (na) pod.
Kira (2;1)	Zuti koki hoda tamo. <i>Böse nein</i> .	Žuti krokodil hoda tamo. Nije zločesti.
Kira (2;1)	Tamo (<i>r</i>) <i>ein</i> mama <i>nein</i> . Pod <i>nass</i> .	Tamo unutra, mama, ne (idi). Pod (je) mokar.

(2)

Tablica jezičnih uzoraka - Franka		
<i>Dijete i dob</i>	<i>Izričaj</i>	<i>Prijevod</i>
Franka (1;3)	T(r)aua mok(r)a.	Trava (je) mokra.
Franka (1;3)	<i>He mi</i> .	Pomozi mi.
Franka (1;3)	Tate nema ... <i>weg</i> .	Tate nema ... proč.
Franka (1;3)	Ki(r)a dodi <i>tinka</i> .	Kira, dođi piti.
Franka (1;5)	Mama, <i>he(l)f mi(r)</i> lu(t)- kica (o)buci.	Mama, pomozi mi obući lutkicu.
Franka (1;9)	I sok pitila.	Ja sam sok pila.

Iako usvajaju tri jezika, djeca se u navedenim izričajima koriste tek dvama, i to uglavnom hrvatskim i njemačkim. To je moguće objasniti činjenicom što su u ovome razdoblju ta dva jezika u češćoj svakodnevnoj upotrebi od engleskoga. Neke su druge studije također zabilježile da trojezična djeca proizvode tek dvojezične izričaje (Hoffmann 1985, Stavans 1992).

2.1. Trojezični izričaji

Međutim, trojezični izričaji ipak postoje. Prije desetak godina izrađena je studija o trojezičnim izričajima djeteta koje odrasta s tri jezika (Widdicombe 1997). Čini se da je za sada to jedini takav rad.

Upotrebu triju jezika unutar iste rečenice nalazimo i u slučaju proučavanih djevojčica. Kod starije su djevojčice, Kire, trojezični izričaji bili veoma učestala pojava u razdoblju nešto duljem od pola godine.

(3)

Tablica trojezičnih uzoraka - Kira		
<i>Dijete i dob</i>	<i>Izričaj</i>	<i>Prijevod</i>
Kira (2;9)	P(1)ease could mir to gebe?	Molim, možeš li to dati meni?
Kira (2;9)	Mummy, helf dir to aufmachen.	Mama, pomoći ću ti to otvoriti.
Kira (2;9)	Majka: <i>Kira, wir gehen heute schwimmen.</i> Kira: <i>Ja, first Toastb(r)ot jestati.</i>	Majka: Kira, idemo danas plivati. Kira: Da, prvo jesti tost.
Kira (2;11)	Help Fanka <i>ausziehn</i> pelenu.	Pomažem Franki skinuti pelenu.
Kira (3;1)	<i>Meine Tasche</i> malo stuck <i>geblieben.</i>	Moja je torba malo zapela.
Kira (3;2)	I kann alles pojedeti.	Mogu sve pojesti.
Kira (3;3)	Ti imaš nice pidzama <i>mit car.</i>	Imaš lijepu pidžamu s autom.
Kira (3;4)	I hoću <i>t(r)inke ein bisschen applejuice.</i>	Hoću piti malo soka od jabuka.

Međutim, kod mlađe su djevojčice, Franke, trojezični izričaji bili vrlo rijetki, kao što se vidi iz tablice u (4).

(4)

Tablica trojezičnih uzoraka - Franka		
<i>Dijete i dob</i>	<i>Izričaj</i>	<i>Prijevod</i>
Franka (1;8)	My <i>wollte</i> pisati.	Ja sam htjela pisati.
	Ne, F(r)anka, alle lady in playgroup l(j)uti.	Ne, Franka, sve će se gospođe u vrtiću ljutiti.
Franka (1;10)	Mama gleda <i>nur</i> kako swimming.	Mama samo gleda kako plivamo.

Zanimljivo je da su djevojčice miješale sva tri koda samo u prisutnosti majke ili sestre. Iz razgovora s drugim govornicima, pa čak i s ocem, nije zabilježen niti jedan primjer trojezičnoga miješanoga izričaja. Usprkos tome što su svakodnevno imale prilike razgovarati s trojezičnim osobama, poslije opisanoga razdoblja više ne dolazi do trojezičnoga miješanja kodova.

Zvučne snimke iz razdoblja do vremena kada i Kira i Franka pohađaju školu pokazuju da se djeca sve više trajno koriste odabranim jezikom (bilo engleskim, njemačkim ili hrvatskim), te da kodno miješanje postupno opada.

Istraživači koje su se bavili vrstom riječi kod kodnoga miješanja došli su do zaključka da se na prvome mjestu miješaju imenice i neki korisni izrazi, a potom tek glagoli i pridjevi (McClure 1977, Redlinger i Park 1980, Hoffmann 1991). Međutim, u navedenim je primjerima u ovome radu vidljivo da djevojčice umeću najrazličitije vrste riječi iz svakoga jezika: od imenica i glagola, preko pridjeva i priloga do osobnih zamjenica i prijedloga. Primjeri ostavljaju dojam kao da su riječi drugih jezika umetane nasumce, bez ikakva plana i programa. Je li tome uzrok nepoznavanje dotične riječi ili izraza na nekome jeziku ili možda njezina nedostupnost u određenome trenutku? Prvi razlog očitito nije uzrok. Djevojčice su umetale svakodnevne riječi, koje su im bile poznate. Možda Kiri i Franki pravi izraz na pravome jeziku u tome trenutku jednostavno nije bio dostupan pa su se u toj situaciji koristile drugim jezicima. Lingvist Meisel (1989) to naziva *strategijom olakšanja* (prema engl. *relief strategy*).

2.2. Uzroci kodnoga miješanja

Nije lako odgovoriti na pitanje zašto uopće dolazi do kodnoga miješanja, posebno miješanja triju kodova. Jedan razlog može biti jezično ponašanje okoline u kojoj dijete odrasta. Međutim, ni majka ni otac u istraživanome slučaju nisu miješali kodove unutar istoga izričaja, pa djevojčice nisu time mogle preslikavati jezično ponašanje svojih roditelja. Stoga uzroke kodnoga miješanja kod Kire i Franke treba tražiti drugdje.

Jedno je moguće objašnjenje da je utjecaj na njihovo trojezično izražavanje imala činjenica da se majka u prisustvu svojih kćeri koristila svakim od jezika pojedinačno, prema sugovorniku ili situaciji u kojoj se nalazila. Tako se u različitim situacijama majka kćerima znala obraćati na svakome od njihova tri jezika, ali nikada ne miješajući sva tri jezika u istome izričaju.

Drugo je moguće objašnjenje za trojezično miješanje nedovršen proces jezične socijalizacije. Djeca u tome razdoblju možda još pokušavaju razumjeti koja je jezična uporaba prihvatljiva u određenoj situaciji, konkretno u komunikaciji s majkom i sestrom.

A možda se to miješanje može pripisati djetetovoj ličnosti (Hoffmann 1985). Starija djevojčica, Kira, koja je u navedenome razdoblju vrlo često rabila sva tri jezika u istome izričaju, ekstrovertirana je i čini se kao da nema vremena i strpljenja stati i razmisliti na koji će način nešto reći. Mlađa djevojčica, Franka, introvertiranija je, zamišljena i usredotočena. Ona će usred same rečenice stati i razmisliti kako bi nešto najbolje rekla, dok je Kira u mislima već negdje sasvim drugdje.

Međutim, bez obzira koji mu bili uzroci, kodno je miješanje relativno rijetka i vremenski ograničena pojava (Widdicombe 1997), što se pokazalo i u promatranome slučaju trojezičnih djevojčica. U svojoj raspravi o trojezičnosti Hoffmann (2001) navodi dva razloga kao objašnjenje za činjenicu da su trojezični izričaji rijetkost. Kao prvo, argumentira da trojezični govornici nemaju prilike toliko često rabiti svoja tri jezika kao dvojezični govornici svoja dva jezika. Međutim, u slučaju Kire i Franke to se objašnjenje ne čini prikladnim. Naime, one su svakodnevno imale priliku proizvesti trojezične izričaje jer su razgovarale s trojezičnim osobama. No ipak to nakon spomenutoga razdoblja više nisu činile.

Kao drugo, Hoffmann navodi da trojezični izričaji predstavljaju opterećenje i velik izazov za jezičnu obradu i jezičnu proizvodnju. Primjeri iz tablica u (3) i (4) potvrđuju da je trojezičnost zamršena pojava. Prije zaključka o razlogu za trojezično izražavanje bit će potrebno sačekati rezultate analiza drugih istraživanja.

2.3. Komunikacijska kompetencija promatranih djevojčica

Već je Fishman (1971) rekao da jezici u društvu obično nisu u ravnoteži, te da se komplementarno nadopunjuju time što ispunjuju različite funkcije. Tako je i kod Kire i Franke nakon polaska u školu utjecaj engleskoga jezika na njemački i hrvatski jači nego prije jer je uslijed svakodnevne komunikacije količina i kvaliteta jezičnoga unosa na engleskome jeziku veća nego u druga dva jezika.

3. Zaključak

Za Kiru i Franku može se reći da su kompetentno ovladale svakim od tri jezika. Primjereno komuniciraju u velikome broju situacija. To što, možda, i ne rabe svoje jezike podjednako tečno u svim prilikama, nije problematično. Tečnost u govoru nije statična pojava, već se vremenom mijenja, zavisno o govornikovim osobnim iskustvima (Romaine 1989). Svakodnevnom ustrajnom uporabom svih triju jezika te širenjem njihove komunikacijske svrhe, jezični repertoar i komunikacijska kompetencija djece prikazane u ovome radu nastavit će se upotpunjavati i razvijati. Bit će zanimljivo pratiti njihov dalji jezični razvoj.

4. Literatura

- Deuchar, M., and Quay, S. (2000) *Bilingual Acquisition: Theoretical Implications of a Case Study*, Oxford: Oxford University Press.
- Fishman, J. (1971) *Advances in the Sociology of Language*, The Hague: Mouton.

- Genesee, F. (2000) Early bilingual language development: one language or two?, u Li, W. (ur.) *The Bilingualism Reader*, London: Routledge, 327–343.
- Goodz, N. (1994) Interactions between parents and children in bilingual families, u Genesee, F. (ur.) *Educating Second Language Children*, Cambridge: University Press, 61–81.
- Grosjean, F. (1982) *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hoffmann, C. (1985) Language acquisition in two trilingual children, *Journal for Multilingual and Multicultural Development* 6: 479–495.
- Hoffmann, C. (1991) *An Introduction to Bilingualism*, London: Longman.
- Hoffmann, C. (2001) Towards a description of trilingual competence, *The International Journal of Bilingualism* 5: 1–17.
- Lanza, E. (1997) *Language Mixing in Infant Bilingualism: A Sociolinguistic Perspective*, Oxford: Oxford University Press.
- Lanza, E. (2000) Language contact — A dilemma for the bilingual child or for the linguist?, u Döpke, S. (ur.) *Cross-linguistic Structures in Simultaneous Bilingualism*, Amsterdam: John Benjamins, 227–245.
- Lanza, E. (2001) Bilingual first language acquisition, u Cenoz, J. i Genesee, F. (ur.) *Trends in Bilingual Acquisition*, Amsterdam: John Benjamins, 201–229.
- McClure, E. (1977) Aspects of code-switching in the discourse of bilingual Mexican-American children, u Saville-Troike, M. (ur.) *Linguistics and Anthropology*, Washington, D.C.: Georgetown University Press, 93–115.
- Meisel, J. (1989) Early differentiation of languages in bilingual children, u Hyltenstam, K. i Obler, L. K. (ur.) *Bilingualism Across the Lifespan: Aspects of Acquisition, Maturity and Loss*, Cambridge: University Press, 13–40.
- Redlinger, W. G., and Park, T. (1980) Language mixing in young bilinguals, *Journal of Child Language* 7: 337–352.
- Romaine, S. (1989) *Bilingualism*, Oxford: Blackwell.
- Stavans, A. (1992) Sociolinguistic factors affecting codeswitches produced by trilingual children, *Language, Culture and Curriculum* 5 (1): 41–53.
- Widdicombe, S. (1997) *Code-switching, Coining and Interference in Trilingual First Language Acquisition: A Case Study*, Birmingham: Aston University (magistarski rad).

Trilingual acquisition of Croatian: Case Study

The study presents the case of two girls (aged between one and seven) who, from birth, have been exposed to three languages: Croatian, German and English. The girls are growing up in Great Britain, a country in which only one of their languages is widely used. What influence does this fact have upon the children's linguistic development? Speech samples are used to show the development of each of the three languages and their influence upon each other. Some of the questions addressed in this paper include the following: 1. Do the languages develop in parallel? 2. How do the languages interact with each other? 3. Under which circumstances does this occur? 4. Is communicative competence achievable in all three languages? The study concludes that communicative competence in three languages is possible, however, with various degrees of competence. While monolingual speakers use their one language in all of life's circumstances, multilingual speakers utilise each of their languages in specific situations. Each language is, in a manner of speaking, specialised for certain situations. The breadth of the communicative repertoire of each of a multilingual's languages may not equal the breadth of a monolingual's repertoire in one language; nevertheless, multilingual speakers are competent speakers of their languages.

Ključne riječi: trojezično usvajanje, kodno miješanje, hrvatski jezik, njemački jezik, engleski jezik, komunikacijska sposobnost

Key words: trilingual acquisition, code mixing, Croatian, German, English, communicative competence